UNIVERSAL JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES
ISSN 2992-8826
https://sr-journals.org/index.php/UJMANS

Surxondaryo viloyatining etnik tarkibi va madaniy meros resurslarining etnoturizm rivojidagi o‘rni

O‘g‘iloy Xolbekova
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Geografiya va ekologiya fakulteti “ijtimoiy-iqtisodiy geografiya” kafedrasining tayanch doktoranti.
xolbekovaogiloy00@gmail.com +998904672868

Annotatsiya: Tadqiqot davomida viloyat aholisining milliy tarkibidagi o‘zgarishlar, asosiy etnik guruhlarning hudud madaniyati va urf-odatlari shakllanishidagi o‘rni o‘rganildi. Shuningdek, viloyat hududida joylashgan madaniy meros obyektlarining hududiy taqsimlanishi hamda ularning turizm salohiyati baholandi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Surxondaryo viloyati etnik xilma-xilligi, boy tarixiy-madaniy merosi va an’anaviy hunarmandchiligi bilan O‘zbekistonda etnoturizmni rivojlantirish uchun muhim hududlardan biri hisoblanadi

Kalit so‘zlar: etnoturizm, etnik tarkib, madaniy meros, Surxondaryo viloyati, tarixiy yodgorliklar.

Abstract: This study examines the changes in the ethnic composition of the population of Surkhandarya Region and analyzes the role of major ethnic groups in the formation of the region’s culture, traditions, and customs. In addition, the territorial distribution of cultural heritage sites within the region and their tourism potential were assessed. The research findings indicate that Surkhandarya Region, owing to its ethnic diversity, rich historical and cultural heritage, and well-preserved traditional handicrafts, represents one of the most significant regions in Uzbekistan for the development of ethnotourism.

Keywords: ethnotourism, ethnic composition, cultural heritage, Surkhandarya Region, historical monuments.

Аннотация: В ходе исследования были изучены изменения в этническом составе населения Сурхандарьинской области, а также проанализирована роль основных этнических групп в формировании культуры, традиций и обычаев региона. Кроме того, была проведена оценка территориального распределения объектов культурного наследия, расположенных на территории области, и их туристического потенциала. Результаты исследования показали, что Сурхандарьинская область благодаря своему этническому разнообразию, богатому историко-культурному наследию и традиционным ремёслам является одним из наиболее перспективных регионов Узбекистана для развития этнотуризма.

Ключевые слова: этнотуризм, этнический состав, культурное наследие, Сурхандарьинская область, исторические памятники.

Kirish. XXI asrda dunyoda turizm va madaniyat o‘rtasidagi aloqalarga alohida e’tibor qaratilmoqda. Turizm madaniy tovarlarni himoya qiladi, boyitadi va ommalashtiradi, madaniyat esa turizmning rivojlanishiga ilhom beradi.

So‘nggi yillarda o‘zgarayotgan mahalliylikning tiklanishi, ommaviy axborot vositalarining tez suratlarda tarqalishi, texnologik takomillashishga nisbatan tobora ko‘proq tanqid va o‘tmishga bo‘lgan nostalgiya turini shakllantirdi va madaniy yoki aniqrog‘i, etnoturizmga qiziqishning sezilarli darajada oshishiga ta’sir ko‘rsatdi. Etnik turizm muqobil, qishloq, folklor, sarguzashtli yoki sentimental turizm bilan birlashtiriladi.

“Turizm” atamasi birinchi marta 19-asrning boshlarida qo‘llanilgan. Antropologlar va sotsiologlar XX—asirning 70-yillarida turizmga e’tibor qaratganlaridan beri, turizmning ayrim turlarini tasniflashga turli urinishlar bo‘ldi. Valen Smit (1989) kabi ba‘zi olimlar madaniy turizmning kengroq toifasiga yanada takomillashtirilgan bo‘linmalarni taklif qilishdi, jumladan,

etnik turizm (mahalliy xalqlarni ko‘rish uchun), tarixiy turizm (o‘tmish shon-shuhrati, muzeylar, yodgorliklar va xarobalarga qaratilgan) va alohida toifada madaniy turizm, u buni “inson xotirasida yo‘qolib borayotgan qadimgi va madaniy turmush tarzining izlari”ni ko‘rish uchun tashkil etiladigan sayohatlar deb ta'riflaydi [3].

XVI–XVII asrlarda inson fan va jamiyat rivojlantirish orqali madaniy va tarixiy jarayonlar natijasida, Yevropada turizmning ommaviy harakatlani boshlab berdi. Kema qurilishi rivojlanishi portugal va ispanlarning turli mamlakatlarga sayohat qilishini rag‘batlantirdi. Amerika kashf qilinishi “Yangi Dunyo”ga yo‘l ochdi. Afrika, Osiyo, Avstraliya, Xitoy va Hindiston yevropaliklar uchun sarguzasht va sirli dunyo ob’ektiga aylandi. Portugal, Ispan, Buyuk Britaniyalik havaskor, ishsiz va tadbirkorlar Amerikaga oltin qidirib borganidek, Xitoy, Hindiston, Avstraliya va Osiyoga sayohat qilishdi. Buning natijasida turli xalqlar va ularning urf-odatlari hamda, etnoslar haqidagi bilimlarni kengaytirdi, geografik manfaatlar iqtisodiy manfaatlar bilan bog‘landi, turli madaniyatlar, etnoslar, dinlar, urf-odatlar haqida falsafiy, ijtimoiy, etnologik va etnografik nazariyalar yuzaga keldi. Shu bilan birga, xorijiy davlatlarda bugungi kunda e’tirof etilayotgan etnoturizmning paydo bo‘lishiga zamin yaratdi.

Adabiyotlar tahlili. Valene L. Smith Hosts and Guests (1977), Greg Richards Cultural Tourism (1996), V. Preobrazhenskiy Этнический туризм в России (2001) tomonidan “etnoturizm”ning klassik ta’riflariga ko‘ra, odatiy yo‘nalish faoliyati mahalliy xalqlar, mahalliy jamoalar, qabilalarning uylariga tashrif buyurish, festivallar va folklor tomoshalarida qatnashish, ba’zi diniy marosimlarda qatnashish va etnik guruhlarning madaniy merosi, urf-odatlari va turmush tarzini o‘rganishni o‘z ichiga oladi. Etnoturizmning asosiy g‘oyasi madaniy haqiqiylikni izlash bo‘lib, u aqliy naqshlar, stereotiplar va “sayyohlik yolg'onidan” tashqariga chiqish sifatida tushuniladi. Bundan tashqari etnoturizm mahalliy madaniyat elementlarini saqlab qolish va an'anaviy hunarmandchilik, liboslar, marosimlar, musiqa va me'morchilikning saqlanib qolish imkoniyatlarini oshiradi [5]. Etnik birlashish maqsadida sayohat qilish Shimoliy Amerika va Avstraliya-Osiyo mamlakatlarida muhim faoliyat bo'lib, ularning yaqin tarixi migratsiyaga asoslangan va dunyoning boshqa ko'plab qismlarida ham muhim ahamiyatga ega. Madaniy resurslarning iqtisodiy salohiyatini anglab yetgan holda, haqiqiy va potentsial turizm yo‘nalishlarining ko‘plab aholisi, shuningdek, boshqa manfaatdor tomonlar etnik turizmni o‘zlarining xizmat ko‘rsatish iqtisodiyotining muhim qismi sifatida rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash uchun birlashdilar. Bunday turizmga qiziqishning ortib borayotganining sababiy omillari ham taklif tomoni (masalan, iqtisodiy ehtiyojlar va madaniy tiklanish), ham talab tomoni (masalan, sayyohlarning ijodiy, madaniy va haqiqiy tajribalarga bo‘lgan istaklari yoki “boshqa” ni kashf etish va o‘zlarining ijtimoiy makonlarini boshdan kechirish) omillarini o‘z ichiga oladi [3]. Etnik turizm boshqa rivojlanish imkoniyatlari cheklangan etnik hududlarda iqtisodiy rivojlanish uchun yaxshi variant bo‘lib ko‘rinadi. Bundan tashqari, ba’zi hollarda etnoturizm madaniy yoki kognitiv turizmning bir turi sifatida ko’rib chiqiladi.[4] Madaniy turizm kengroq tushuncha bo’lib xalqning modddiy va nomoddiy madaniy merosini qamrab oladi. Etnoturizm esa torroq tushuncha madaniy turizmning tarkibiy qismi bolib, asosan etnik guruhlarning yashash turmush tarzi, urf-odatlari, marosimlar va an’analarni organishga qaratilgan turizm tarmog‘i.

Biz tadqiqotimiz davomida madaniy turizm va etnoturizm farqlarini tushuntirishga harakat qildik.

1- Jadval Madaniy turizm va etnoturizm asosiy farqlari.

Taqqoslash mezoni	Madaniy turizm	Etnoturizm
Ta’rifi	Turistlarning moddiy va nomoddiy madaniy meros obyektlari, tarixiy yodgorliklar, san’at va madaniy qadriyatlar bilan tanishishiga qaratilgan turizm turi.	Sayyohlarning ma’lum bir xalq yoki etnik guruhlarning turmush tarzi, urf-odatlari, an’analari, marosimlari va etnomadaniy merosi bilan tanishishiga qaratilgan turizm turi.

Vujudga kelish sababi	Tarixiy-madaniy merosni o‘rganish va saqlashga bo‘lgan ehtiyoj asosida paydo bolgan.	Xalqlarning etnik xilma-xilligi va an’anaviy madaniyatiga bo‘lgan qiziqish natijasida shakllangan.
Tadqiqot obyekti	Tarixiy obidalar, me’moriy yodgorliklar, muzeylar, teatrlar, san’at asarlari va madaniy landshaftlar.	Etnik guruhlar, millatlar, elatlar, qabilalar, ularning urf-odatlari va an’analari.
Tadqiqot maqsadi	Tarixiy va madaniy merosni o‘rganish, san’at va madaniyat namunalarini tomosha qilish.	Etnik guruhlar madaniyatni o‘rganish, milliy qadriyatlarni anglash , shuningdek, mahalliy aholi turmush tarzini his qilish.
Asosiy resurslari	Tarixiy obidalar, muzeylar, galereyalar, kutubxonalar, tarixiy shaharlar va madaniy markazlar.	Folklor, xalq og‘zaki ijodi, milliy taomlar, xalq hunarmandchiligi, marosimlar, etnografik qishloqlar.
Hududiy tarqalishi	Shaharlar va tarixiy markazlarda ko‘proq rivojlangan.	Asosan qishloq va an’anaviy aholi yashash hududlarida rivojlanadi.
Iqtisodiy ahamiyati	Turizm infratuzilmasi, madaniyat muassasalari va tarixiy obyektlardan foydalanishni rivojlantiradi.	Mahalliy aholi daromadini oshiradi, hunarmandchilik va milliy mahsulotlar savdosini rivojlantiradi.

Jadval muallif tomonidan yaratilgan.

Metodologiya.

– Ushbu tadqiqot etnoturizmning ilmiy mohiyatini ochibberishda etnoturizmga oid xalqaro va mahalliy ilmiy manbalarda keltirilgan ta'riflar, nazariyalar va empirik tadqiqotlar qiyosiy usulda ko‘rib chiqildi.

- Surxondaryoda viloyating 2013 – 2025- yillar oraligida milliy tarkibi ozgarish holatlari tahlil qilindi baholashga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi quyidagi asosiy yondashuvni o‘z ichiga oladi: Surxondaryo viloyatining rasmiy statistik ma’lumotlari hamda madaniyat va sport bosh boshqarmasidan olingan malumotlardan foydalanildi

Natija va tahlilar.

O‘zbek xalqi va davlatchiligi tarixida Surxon vohasining ham alohida o‘rni mavjud. Chunki Surxon vohasi tarixi juda uzoq davrlarga borib taqaladigan qadim maskandir. O‘tmish tariximiz uchun nihoyatda muhim bo‘lgan arxeologik yodgorliklarning ham aksariyat qismi shu vohada joylashgan, qolaversa, voha hududi insoniyatning eng qadimiy ajdodlari makon tutgan zamin hamdir1 . Surxondaryo viloyati boy madaniy va moddiy an’analariga ega qadimiy tarixiy jug‘rofiy makon hisoblanadi, ayniqsa inson qo‘li bilan yaratilgan milliy hunarmandchilik buyumlari va madaniy meros yodgorliklari hozirgi kungacha o‘z ahamiyatini yo‘qotgan emas[2]. XX asrning 1950 - yillarida Surxon vohasi aholisining antropologiyasini tarixiy etnografik jixatdan o‘rgangan K.Najimovning ilmiy tadqiqotlarida voha aholisining antropologik tarkibi, etnogenezining ba’zi bir masalalari hamda ma’lum doirada chuqur bo‘lmasa - da moddiy va ma’naviy madaniyati masalalariga e’tibor bergan. O‘zbek xalqining shajara va shevalariga bag‘ishlangan X. Doniyorovning monografiyasida Surxon vohasi aholisining ayrim urug‘lari etnik holati va shevalariga to‘xtalib o‘tgan. Janubiy Tojikiston va O‘zbekiston hududlarida etnografik tadqiqotlar olib borgan

UNIVERSAL JOURNAL OF MEDICAL AND NATURAL SCIENCES
ISSN 2992-8826
https://sr-journals.org/index.php/UJMANS

B.X.Karmisheva bu hudud aholisining etnik tarkibi, o‘zbek qorliq urug‘ining turar joylari shuningdek, bu hudud aholisining chorvachilik xo‘jaligi va boshqa masalalariga e’tibor bergan[2].

2- jadval Surxondaryo viloyati aholisining milliy tarkibi 2013-2025 yy.

Surxondaryoda eng ko‘p yashaydigan millat vakillari	2013		2020		2025	
	Jami aholi soni kishi hisobida	Ulushi Foizda	Jami aholi soni kishi hisobida	Ulushi Foizda	Jami aholi soni kishi hisobida	Ulushi Foizda
Surxondaryo viloyati jami aholisi	2260600	100	2629135	100	2945512	100
O‘zbeklar	1903425	84,2	2222182	84,5	2496896	84,7
Tojiklar	280314	12,4	326045	12,4	365149	12,4
Turkmanlar	2260	1,3	2705	1,2	35480	1,2
Ruslar	22606	1,0	21376	0,8	20834	0,7
Qozoqlar	226	0,01	195	0,1	2456	0,083
Qoraqalpoqlar	226	0,01	160	0,006	163	0,005
Qirg’izlar	29387	0,1	32254	0,006	163	0,005
Tatarlar	6781	0,3	6985	0,2	322	0,01
Koreyslar	678	0,03	739	0,02	732	0,024
Ukrainlar	4521	0,2	3554	0,1	3509	0,12
Boshqa millat vakillari	9042	0,4	12940	0,5	14516	0,49

Jadval muallif tomonida Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi tomonidan olingan ma’lumotlar asosida yaratilgan.

Surxondaryo viloyatining milliy tarkibini tahlil qilar ekanmiz unda 2013, 2020, 2025-yillar oralig‘ida o‘zbeklar 84,2,84,5, 84,7 foiz bilan 12 yil davomida eng yuqori ulushni qayd etganligini ko‘rish mumkin. Tojiklar va turkmanlar esa 12,4% hamda 1,3 % oralig‘ida ikkinchi va uchunchi o‘rinni qayt etmoqda. Tojiklar va turkmanlar asirlar davomida viloyatning etnik tarkib topishi va madaniy qadriyatlarning paydo bo‘lishida ta’sir ko‘rsatib kelgan. Qozoqlar va ruslarning ta’sir doirasi shu yillar orag‘ida pasaygan.

Shuningdek, biz tadqiqot olib borayotgan Surxondaryo viloyatida jami 562 ta madaniy meros obyektlar bor, shundan mahalliy va xorijiy turistlar tashrif buyuradigan obyektlar 153 tani tashkil qiladi. Tumanlar kesimida Sherobod tumanida 99 ta, Denov tumanida 91 ta, Boysun tumanida 70 ta, Sho‘rchi tumanida 61 ta, Termiz tumanida 44 ta, Muzrabod tumanida 41 ta, Sariosiyo tumanida 33 ta, Uzun tumanida 29 ta madaniy meros obyektlar joylashga. Bu madaniy meros yodgorliklarining ko‘pchiligining tarixi mill. Avv. 3-4 asrlardan milodiy 15-18 asrlarga borib taqaladi[7].

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari Surxondaryo viloyati etnik tarkibining barqarorligi va madaniy meros obyektlarining ko‘pligi hududda etnoturizmni rivojlantirish uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qilishini ko‘rsatdi. Viloyat aholisining asosiy qismini tashkil etuvchi o‘zbeklar bilan bir qatorda tojik, turkman, qozoq va boshqa millat vakillari tomonidan shakllantirilgan urf-odatlar, an’analar va madaniy qadriyatlar hududning etnoturistik jozibadorligini oshirmoqda.

Shuningdek, viloyatda mavjud 562 ta madaniy meros obyektining 153 tasi turistik tashriflar uchun faol foydalanilayotgani, ayniqsa Sherobod, Denov va Boysun tumanlarida tarixiy-madaniy resurslar salohiyati yuqoriligini ko‘rsatadi. Ushbu resurslardan samarali foydalanish hududning turizm xizmatlari bozorida raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Takliflar:

1. Surxondaryo viloyatining etnik va madaniy meros obyektlari asosida maxsus etnoturistik marshrutlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

2. . Boysun, Sherobod va Denov tumanlarida etnografik turizmga ixtisoslashgan mini-mehmonxonalar va oilaviy mehmon uylarini tashkil etishni qo‘llab-quvvatlash lozim.
3. Mahalliy hunarmandchilik, folklor va milliy an’analarni turistik mahsulot sifatida targ‘ib qilish orqali hududning turistik brendini shakllantirish zarur.
4. Madaniy meros obyektlarini raqamlashtirish va ularning elektron ma’lumotlar bazasini yaratish turistlar oqimini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 30.12.2021 sanadagi PQ-77 sonli “Hunarmandchilik
faoliyatini qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Qarori
2. Yakubova D.T. Surxondaryo tarixi. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Toshkent: Lesson Press, 2022. – 246 b
3. Smith V.L. Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1989. – P. 4–5.Yang L. Ethnic Tourism and Cultural Representation. – 2011.
4. Muborakshina F.D., Stepanchuk A.V. Etnografik turizm uchun mini-mehmonxonalar tipologiyasini shakllantirish uchun oldingi shartlar. // KazASU jurnali. – 2009. – №1(11). – B. 30–31.
5. Małek J. Cultural Tourism as a Factor of Local Development. // Prace i Studia Geograficzne. – Warszawa, 2003. – Vol. 32. – P. 28.
6. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari.
7. Surxondaryo viloyati Turizm qo‘mitasi statistik ma’lumotlari.